

**Een archeologische begeleiding (AB) bij
de hermeandering van de Drentse Aa in
de polders Lappenvoort en het
Oosterland te Paterswolde en Haren,
gemeenten Tynaarlo (Dr.) en Haren (Gr.)**

G.J. de Roller
Met een bijdrage van A. Ufkes

ARC-Rapporten 2003-76

Groningen
3 maart 2004
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2003/210
Provincie	Groningen en Drenthe
Gemeente	Haren en Tynaarlo
Plaats	Paterswolde en Haren
Toponiem	Oude Aa
Kaartblad	7D en 12B
Coördinaten	235.000/574.000
Periode	–
Type object	–
Type bodem	Veengrond
Geomorfologie	Beekdal

1.2 Aanleiding van het onderzoek

De aanleiding voor de archeologische begeleiding (AB) is de hermeandering van de Oude Aa in de polders Lappenvoort en het Oosterland bij Paterswolde en Haren, gemeenten Tynaarlo en Haren. Het Waterschap Hunze en Aa's werkt samen met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer aan de hermeandering van het noordelijke deel van de loop van de Oude Aa. De werkzaamheden vinden plaats onder supervisie van de Grontmij. In de polder Lappenvoort verzorgt de firma Zielman het grondwerk. In de polder het Oosterland is dat de firma Hut en Peters.

In het verleden heeft dit deel van de Drentse Aa zijn afwaterende functie verloren en is gedeeltelijk verland. Met het herstellen van de afwaterende functie wordt een positieve bijdrage gegeven aan de natuurwaarden van de polders Lappenvoort en het Oosterland. Tevens ontstaat er een mogelijkheid de polders voor waterberging te gebruiken. Omdat er in de polder het Oosterland naast de loop van de Aa een terrein van hoge archeologische waarde ligt (zie afb. 2 en bijlage 1), er vuursteenvondsten bekend zijn van zandruggen en er veenterpjes kunnen liggen hebben de betrokkenen, in samenspraak met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort (mw. drs. A. Mennens) besloten een archeologische begeleiding (AB) van de grondwerkzaamheden te laten uitvoeren. De Grontmij heeft aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) de opdracht gegeven deze begeleiding uit te voeren.

De begeleiding is uitgevoerd op 12 en 18 september, 13 en 24 oktober en 3 en 4 november 2003 door drs. ing. G.J. de Roller, mw. drs. H. Halıcı, mw. drs. A. Ufkes, dhr. L. de Jong, dhr. B. Schomaker en dhr. M. Boltje.

1.3 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt ten oosten van Paterswolde, ten zuiden van de Meerweg, ten westen van het Noord-Willemskanaal en ten noorden van De Punt, in de polders Lappenvoort en het Oosterland. De Oude Aa vormt de grens tussen de provincie's Groningen en Drenthe alsmede de gemeenten Haren en Tynaarlo.

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1.4 Werkwijze

Om de doelstelling te verwezenlijken is door de ROB een aantal aandachtsgebieden aangegeven waar bouwbegeleiding moet plaatsvinden. Dit betreffen de zandkopen die aan de uit te graven loop van de Aa liggen en de lokatie van de mogelijke veenterp. Met de hoofduitvoerder, dhr M. Schans van Grontmij is afgesproken dat hij ARC bv zal bellen als de werkzaamheden één van de aandachtsgebieden naderen. Op deze wijze is voorafgaand en tijdens de graafwerkzaamheden het tracé geïnspecteerd.

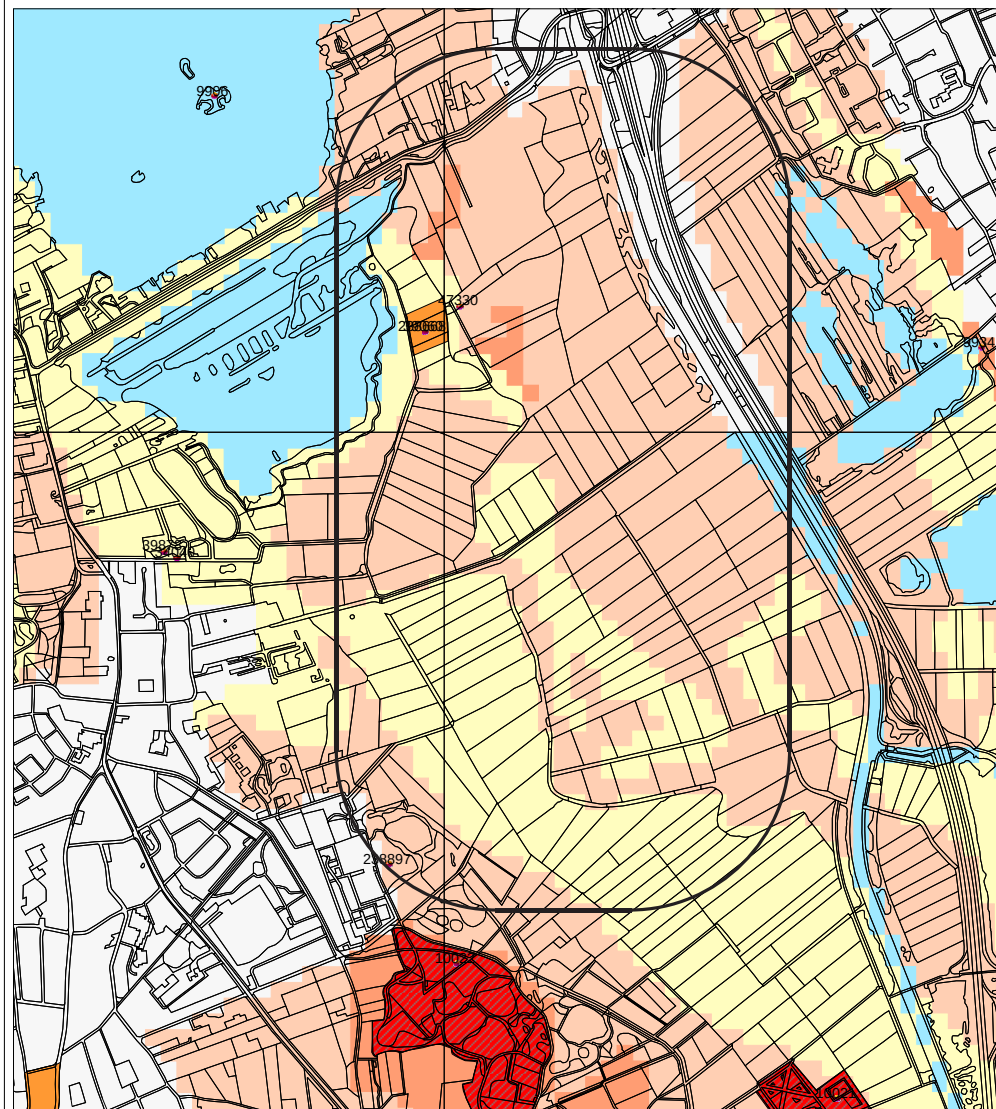
Bij het uitgraven van de oude loop van de Aa wordt door één graafmachine de bovengrond afgegraven en de nog resterende loop uitgebaggerd. Een tweede kraan graaft de nieuwe loop uit volgens het bestek. Hierbij graaft men tot 1,90 m –NAP. Via een helling van ca. 45° loopt de nieuwe bodem op tot 0,80 m –NAP om na een vlak stuk geleidelijk naar het maaiveld op te lopen. Het maaiveld van de polders ligt globaal op NAP-hoogte. Tijdens het graafwerk pompt men zo veel mogelijk water uit de Oude Aa. Op de bodem blijft echter altijd water staan.

Het gebied is niet geschikt om pollenmonsters te nemen omdat we met een riviersysteem te maken hebben. Het water kan materiaal van elders aanvoeren waarvan we de herkomst niet weten. Zo kan het verslagen, ouder materiaal zijn, dat benedenstrooms is afgezet.

Het tracé van de te graven loop ligt in een gebied met veengrond en slappe ongerijpte klei. Bij de aandachtsgebieden is door middel van sonderingen met een guts de diepte van de zandondergrond vastgesteld om zo de trefkans op archeologisch materiaal dat zich op de zandkopen kan bevinden vast te stellen. Ook zijn ter hoogte van de mogelijke veenterp sonderingen in het tracé gezet om het terplichaam te traceren. Tijdens het sonderen is het gegraven talud geïnspecteerd voor zo ver dit zichtbaar was. Meestal betrof het veen en klei met een zeer geringe draagkracht. Er kon niet op gelopen worden.

Een oppervlakte kartering was niet mogelijk omdat het gebied als grasland in gebruik is en deels een natuurlijke (ruige) begroeiing heeft.

24-11-2003

Legenda

TOP10

WAARNEMINGEN

MONUMENTEN

- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde

IKAW

- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd

0 1 km

ROB
ArchisII

Afbeelding 2 IKAW van het onderzoeksgebied met de meldingen en archeologische monumenten. De ovaal geeft globaal de ligging van het onderzoeksgebied weer. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 24 november 2003.

2 Resultaten

2.1 Deelgebieden

De verschillende aandachtsgebieden zijn met letters aangeduid en zullen hieronder één voor één besproken worden. Voor de ligging van de verschillende gebieden zie bijlage 2.

2.1.1 Deelgebied A

In deelgebied A zijn elf sonderingen, door middel van boringen met een guts, gezet binnen het tracé van de nieuw te graven loop van de Aa. Hierbij is binnen de te ontgraven diepte geen zand aangetroffen. De ondergrond bestaat uit veen of slappe ongerijpte blauwe klei. Pas op 2,50 m onder het maaiveld is in boring 3 en 6 de zandondergrond geraakt. Omdat de ontgravingsdiepte maximaal 1,90 m onder het maaiveld is, is er geen gevaar dat archeologisch interessante lagen worden geraakt. Binnen het tracé zijn geen aanwijzingen voor mogelijke veenterpjes. Omdat de bovengrond uit slappe klei en veen bestaat is de kans klein dat zich in deze bodem archeologische resten bevinden.

2.1.2 Deelgebied B

Hier is net als in deelgebied A door middel van sonderingen de zanddiepte vastgesteld. Ook hier ligt het zand dieper dan 2,50 m –NAP en is er geen gevaar dat archeologisch interessante lagen worden geraakt.

2.1.3 Deelgebied C

In deelgebied C is het tracé aangepast. Het is naar het westen verschoven en ligt nu verder van de zandkop verwijderd. Daardoor konden we de zandondergrond hier met vier sonderingen in kaart brengen. Binnen het tracé ligt het zand dieper dan 2,50 m onder het maaiveld, dus onder de te ontgraven diepte. Ter controle is nog een sondering, 5 m buiten het tracé gezet in de richting van de zandkop (boring 29). Hierbij werd op slechts 80 cm onder het maaiveld de overgang van het veen naar het zand aangetroffen.

2.1.4 Deelgebied D

Dit deelgebied bestaat uit een mogelijke veenterp. Hier is de bestaande Aa nog zeer breed. Er zal slechts een strookje van 1 meter naast de huidige oever vergraven worden om een ecologisch verantwoorde oeverzone te maken. De ontgravingsdiepte is hier minder dan 80 cm. Binnen de aan te passen strook is gesondeerd. Hier is geen terplichaam aangetroffen maar uitsluitend veen. In twee van de sonderingen (19 en 23) zaten op ca. 1,90 m onder het maaiveld resten verbrande mest in de guts. Dit wijst op de nabijheid van een archeologische vindplaats. Omdat in het terrein een lichte verhoging zichtbaar is, zijn ter controle twee sonderingen (24 en 26) in de verhoging gezet. De ondergrond bestaat geheel uit veen. Een deel van het veen is zeer compact en iets donkerder (zwarter) van kleur dan de rest van het veen (1,00

tot 1,40 m onder het maaiveld). Het is mogelijk dat dit opgebracht materiaal het terplichaam representeert. In deze laatste sonderingen zijn geen archeologische indicatoren zoals aardewerkscherven, fosfaatvlekken, botmateriaal en dergelijke aangetroffen. De ontgravingsdiepte is op deze locatie gering en voor de afvoer van de grond wordt gebruik gemaakt van rijplaten waardoor er geen schade zal optreden aan de eventueel in de ondergrond aanwezige veenterp.

2.1.5 Deelgebied E

Hier kruist een zandkop (F) de loop van de Aa. Uit de sonderingen blijkt echter dat het zand hier toch beneden de te ontgraven diepte ligt. Omdat de grasmat wat kapot gereden is, was een veldkartering mogelijk. Er blijken in een strook van ca. 15 meter lengte, evenwijdig aan de oostoever van de Aa, aardewerkscherven te liggen. Deze vindplaats ligt net ten zuiden van de zandrug. Hier zal nog over een breedte van 1,50 tot 2 meter een ecologische oever gemaakt worden. Op ons verzoek graaft de kraan de strook voorzichtig af in laagjes van 2 tot 5 cm dikte. Doordat het droge veengrond betreft lukt dit niet altijd even goed. Desalniettemin konden vele scherven geborgen worden. Ze bevinden zich in de bovenste 15 cm van het veen, deels in nesten van zand alsof het opgebaggerd materiaal betreft (coördinaten 234.920/575.550). Na de bovenste 15 cm komt geen vondstmateriaal meer voor. Er zijn geen sporen van bebouwing of ophoging aanwezig. Ook de westoever is gecontroleerd. Daar liggen ook enkele scherven op de al aangelegde oever. Deze vindplaats ligt tegenover die op de oostoever en ze horen vermoedelijk bij elkaar. Ook op de twee percelen ten zuiden van deze schervenconcentratie op de westoever, wordt in de nieuwe overzone nog een enkele scherf gevonden. Ter hoogte van deelgebied E worden geen scherven meer aangetroffen.

2.1.6 Deelgebied F

Hier ligt de zandrug ruim ten oosten van het tracé van de Oude Aa om met een boog naar deelgebied E te lopen. De werkzaamheden blijven ver buiten deze zandrug. Er is geen gevaar dat hier archeologisch interessante lagen worden geraakt.

2.1.7 Deelgebied G

Deze zandrug ligt ver van de loop van de Oude Aa af. Met graafwerkzaamheden komt men hier niet in de buurt. Hier hoeft geen begeleiding plaats te vinden.

2.2 Vondsten

A. Ufkes

2.2.1 Inleiding

Tijdens de archeologische begeleiding zijn 118 aardewerkfragmenten geborgen met een gezamenlijk gewicht van 747,5 gram. Gezien de aard van het onderzoek is de vondstlocatie van dit materiaal niet nauwkeurig ingemeten, maar is per vondstnummer een globale beschrijving van de ligging gegeven. Er zijn van vier verschillende locaties scherven verzameld, die hieronder per vondstnummer worden beschreven.

2.2.2 Resultaten

Het aardewerk uit vondstnummer 1 is aangetroffen op 0 – 15 cm beneden het maai-veld, op de flank van een zandkop, ca. 15 tot 30 m zuidelijk van de dwarssloot in deelgebied E (zie bijlage 2). Het gaat om 105 scherven met een gezamenlijk gewicht van 655 gram en het vondstcomplex bestaat uitsluitend uit kogelpotaardewerk. De meeste fragmenten zijn afkomstig van zeer dunwandige wanden, daarnaast zijn er twee fragmenten van een standring – mogelijk van dezelfde pot – en zeven randscherven geborgen. De randen zijn afkomstig van verschillende potten, waarvan vier randen zijn gefacetteerd, twee naar binnen zijn afgeschuind en één aan de binnenzijde is verdikt. De gefacetteerde randen zijn voorzien van een dekselgeul. Al het materiaal is met granietgruis gemagerd.

Vondstnummer 2 is afkomstig uit het perceel tegenover het perceel waarin vondstnr. 1 is geborgen, ook op 15 – 30 m uit de dwarssloot. Hier zijn elf scherven verzameld (44,4 gram), waaronder tien dunwandige onversierde wandscherven en één gefacetteerde rand met dekselgeul.

Vondstnummer 3 komt van één perceel zuidelijker van vondstnr. 2, en wel van de noordelijke helft van dit perceel. Hier zijn vier dunwandige wandscherven verzameld en één gefacetteerde randscherf (totaalgewicht 34,1 gram). Deze randscherf is roodbruin verkleurd als gevolg van ijzeraanslag. Dit duidt op een natte, ijzerrijke context.

Vondstnummer 3 komt van twee percelen ten zuiden van vondstnr. 2, het middengedeelte. Hier is één wandscherf aangetroffen (14,0 gram). Net als de overige kogelpotscherven is ook deze met granietgruis gemagerd.

De scherven zijn nagenoeg allemaal afkomstig van dunwandige kogelpotten. De randscherven zijn te klein om de randdiameter betrouwbaar vast te kunnen stellen, maar de relatieve kromming van de wandscherven suggereert dat ze middelgrote tot tamelijk grote kogelpotten representeren. Deze kogelpotten zijn onder oxiderende omstandigheden gebakken.

De afmeting van de individuele scherven varieert van klein tot relatief groot. Het formaat van de grote scherven is opvallend, vanwege het feit dat ze zeer dunwandig zijn en dus gemakkelijk fragmenteren. Daarnaast zijn het wandoppervlak en de breukvlakken niet sterk verweerd of gesleten. Dit wijst erop dat het aardewerk zich *in situ* in de bodem bevond en niet is verspoeld door water. De enige

oppervlakteverandering die op een deel van de scherven is waargenomen, is ijzer-aanslag die in een ijzerhoudende, natte omgeving op het aardewerk is afgezet.

Het aardewerk uit de verschillende vondstnummers is uniform wat betreft magering, baksel, vorm en randtypes. Op basis van de aanwezigheid van standringen en de uitgewerkte, gefacetteerde randen met dekselgeulen kan worden gesteld dat het kogelpotaardewerk in de Late Middeleeuwen moet worden geplaatst, rond de 13e eeuw.

2.2.3 Conclusie aardewerk

Tijdens de archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden is in deelgebied E een aardewerkconcentratie aangetroffen, bestaande uit ruim 100 kogelpotscherven. In de periferie zijn ook nog enkele fragmenten kogelpotaardewerk gevonden. Het is goed mogelijk dat in de nabijheid zich een veenterpje bevindt, waar dit aardewerk aan toegeschreven kan worden. De 13e-eeuwse datering van het aangetroffen kogelpotaardewerk komt overeen met de datering van veenterpen in de omgeving (Van Vilsteren 1992).

3 Conclusies en aanbeveling

Langs de oevers van de Aa liggen diverse zandkoppen of zandruggen die steil wegduiken onder het veen–kleidek. Deze zandkoppen zijn dan ook nergens geraakt bij het ontgraven van de oude loop van de Aa.

De archeologische begeleiding van het ontgraven van de oude loop van de Drentse Aa in de polders Lappenvoort en het Oosterland heeft één vindplaats van aardewerk aan het licht gebracht, bestaande uit ruim 100 kogelpotscherven (deelgebied E). In de omgeving zijn ook nog enkele fragmenten kogelpotaardewerk gevonden. Het is mogelijk dat zich in de nabijheid een veenterpje bevindt, waar dit aardewerk aan toegeschreven kan worden of dat er op de zandkop bewoning heeft plaatsgevonden. Het aardewerk heeft een 13e-eeuwse datering, hetgeen overeen met de datering van veenterpen in de omgeving. Er zijn tijdens de begeleiding geen sporen van bebouwing aangetroffen. De aardewerkconcentratie ligt iets noordelijker van de al bekende vindplaats (waarnemingsnummer 238668) van kogelpotaardewerk.

Op één perceel is verbrand mestachtig materiaal opgeboord. Vlakbij de vindplaats van dit verbrande mestachtige materiaal is een verhoging van het maaiveld zichtbaar, buiten het tracé van de begeleiding van het graafwerk langs de Aa, met iets compacter en donkerder veen in de ondergrond. Dit kan een veenterpje zijn (deelgebied D). Deze lokatie komt overeen met die van waarneming 238668 en 39060. Er is hier door ons geen kogelpotaardewerk aangetroffen. Omdat deze verhoging buiten het tracé ligt, is ze niet verstoord door de graafwerkzaamheden. Binnen het tracé van de Aa zijn verder geen resten aangetroffen van veenterpjes. Het verdient aanbeveling om een waarderend onderzoek uit te voeren om na te gaan of het terrein behoudenswaardig is.

Literatuur

Vilsteren, V.T. van, 1992. Overblijfselen eener verbaasd armelijke en eenvoudige kultuur; Opkomst en ondergang van proto-ambachtelijke bierbrouwers in Drenthe in de 13de eeuw. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden* 72, pp. 117–150.

Bijlage 1 Waarnemingen

- Waarnemingsnr.: 39060
Coördinaten: 234.940–575.320
Gemeente: Tynaarlo
Plaats: Paterswolde, polder het Oosterland
Complex:
Huisterp, Late Middeleeuwen¹–Nieuwe Tijd²
Beschrijving:
Booronderzoek. Bij de veldinspectie werd duidelijk een verhoging geconstateerd, die eerder (1963) ook al was waargenomen. Uit de boringen bleek zich onder de bouwvoor een kleilaag van 10 tot 35 cm te bevinden, die rustte op veen. De terp wordt doorsneden door drie sloten. Evenals in 1963 werd ook in 1999 elders op het terrein, bij twee dammen, nogal wat puin waargenomen, o.a. van kloostermoppen.
- Waarnemingsnr.: 238668
Coördinaten: 234.940–575.320 Gemeente: Tynaarlo
Plaats: Paterswolde, polder het Oosterland
Complex:
Fragment kogelpot, Late Middeleeuwen
Fragment baksteen, kloostermop, Late Middeleeuwen A³ Beschrijving:
Rapport: "Vrijdag 28-6-1963 werd door de heer B. Boekschoten, wetenschappelijk ambtenaar aan het Geologisch Instituut, aan het BAI telefonisch gemeld, dat hij in Paterswolde direct oostelijk van het Friescheveen, scherven van kogelpotten had gevonden. Maandag 1-7-1963 met hem het terrein bezocht, gelegen op een niet brede weide begrensd door een smal watertje, de Prinsenwijk geheten, in het Westen en door de Oude A in het Oosten. Een grote hoeveelheid scherven lag op modder etc., dat bij schoonmaken van deze genoemde stroompjes mede op het land was geworpen. Hoewel het gras lang was meende ik toch in het noordelijke gedeelte een lichte verhoging waar te nemen. Ook lagen bij de hekken van zeker twee landen aldaar baksteengruis – waarschijnlijk van kloostermoppen – om de grond in natte tijden beter begaanbaar te houden."Dit alles zou op een (verdwenen?) huis-terp kunnen wijzen.

¹1050–1500 v. Chr.

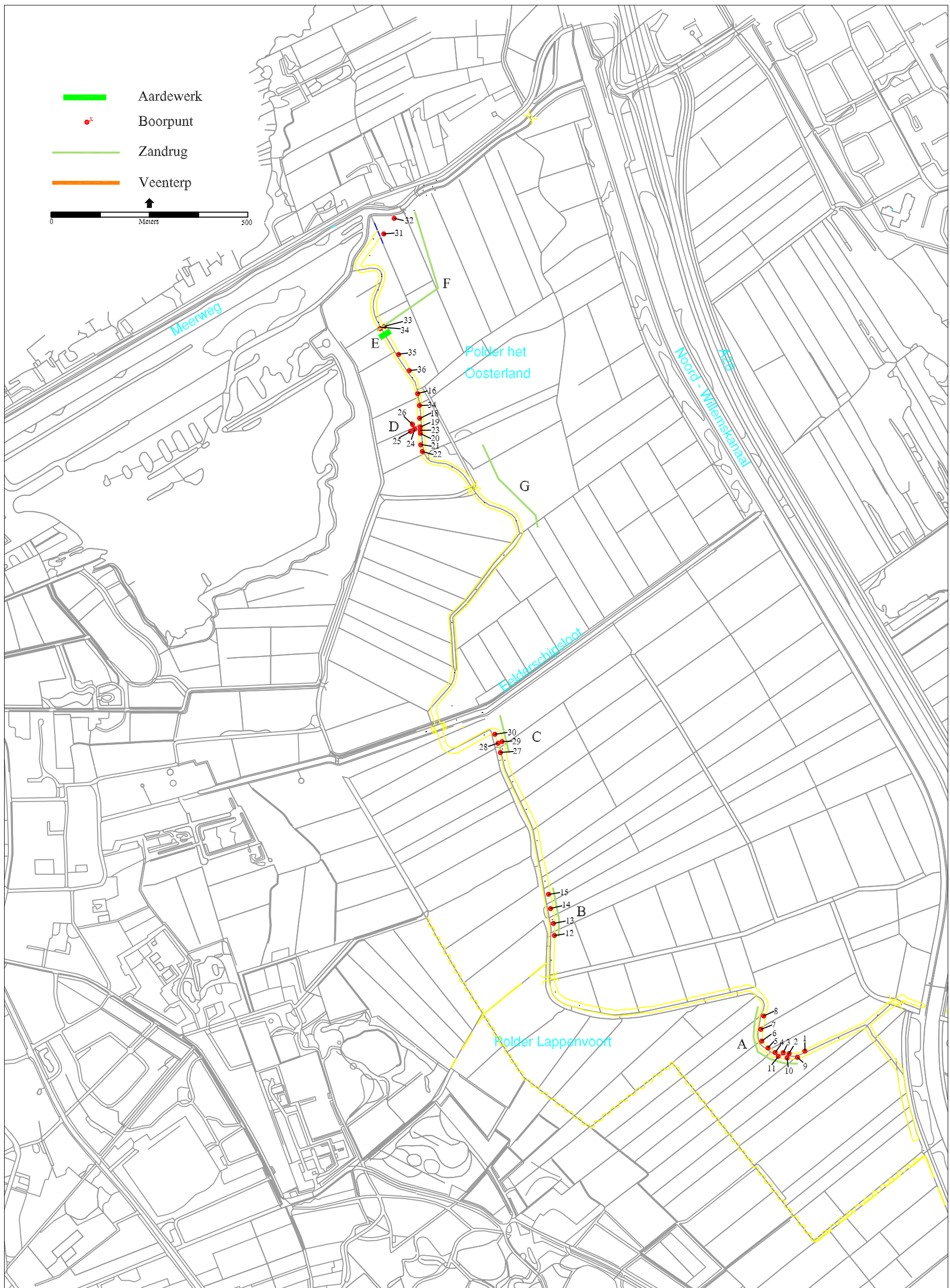
²1500–heden

³1050–1250 n. Chr.

- Waarnemingsnr.: 238897
Coördinaten: 234.825–573.625
Gemeente: Tynaarlo
Plaats: Paterswolde
Complex:
Fragment van een bronzen hielbijl, Midden Bronstijd–Late Bronstijd⁴

- Monumenten bij Paterswolde
CMA-nr (Monnr): 07D-071 (13978)
Status: Meldingsgebied
Gemeente: Tynaarlo
Plaats: Paterswolde, polder het Oostland
Coördinaten: 234.940–575.320
Bescherming:
Waarde(n): Wetenschappelijk, cultuur-historisch
Object:
Huisterp: Late Middeleeuwen
Ten zuiden en westen van het Paterswoldse meer liggen tientallen veenterpen. Ten oosten van het meer is de huidige terp de enige. Terrein met daarin een Laat-Middeleeuwse veenterp. De terp is zichtbaar als een duidelijk verhoging in het grasland. Bij boringen in 1999 werd vastgesteld dat zich in de bodem ter plaatse een kleilaag bevindt die rust op veen. Zowel in 1999 als eerder in 1963 werden op en bij de terp scherven (o.a. kogelpot) en baksteenfragmenten (o.a. kloostermop) gevonden. De terp wordt doorsneden door drie sloten. De omvang kon niet worden vastgesteld.

⁴1800–800v. Chr.

Bijlage 2 Onderzoeksgebied met deelgebieden. De op de kaart aangegeven boorlocaties zijn als sonderingen naar de zandondergrond uitgevoerd. Kaart:B. Schomaker.